

Nyomornegyedóra

Történetek a gyámságos időkből – Köszönjük neked, Nicolae

Volt egy május elseje

Apám apja, az én nagyapám kisiparos volt (épületesztalos), többször elveték az iparát, a műhelyét, az én gyerekkoromban neki mindig költöztetnie kellett a műhelyét meg a családját. Fűrészgép, gyalugép, gyalupadok, esztergapadok, falcoló. Két költözésének a részleteire is emlékszem, az egyik épület még áll Váradon a mai nagypiachoz közel. Ő így énekelt: *Itt van május elseje, énekszó és gyász köszönti őt, tralla, lalala tralla.*

Rendszeresen járt hozzá a halas, az utolsó műhely udvarába, Gilányiban. Egyszer akkora harcsát hozott, hogy a farka (a hal farka) lelógott a gyalupadról, ahol súrolókefével próbálták megtisztítani. Éppen arrafelé tekergettem. Egy gyalupad csaknem két méter hosszú volt már akkor is, az én lábam, ha jól emlékszem, nem lógott volna le róla.

46

Apai nagyanyám kiválóan főzött és süttött (nem úgy, mint a másik, az anyai, aki csak befőzni tudott, meg lekvárt készíteni szilvából), de nem szerettem ott lenni, mert volt egy kedvenc unokája. Nem én voltam az, és ezt ki is mutatta, hanem a Pityu. (Aki később ellopta az apja Trabantját, és elütött egy vele egykorú gyereket, akivel azután életük végéig ugyanabban az utcában laktak.) Trabant nem sok volt Romániában, Daciákkal voltunk tele, de nagybátyám, a nagypofájú Pista bácsi mindenben különlegesnek akart látszani. Géplakatos-mestersége volt, állandóan szerelt valamit motorolajos kezeivel az utcában, mindenbe belenyúlt, ami gép. Régiségeket, régi fa- és porcelántárgyakat, később ki is derült, értékes festményeket gyűjtött szenvedélyesen, mindent felvásárolt, ami megtetszett neki. Képzetlen, de rendkívüli érzékkel megáldott műgyűjtő volt, amit a hozzá látogató hivatásos budapesti művészettörténészek is értékelték. Bútorainak, műtárgyainak szobát rendeztek volna be a budapesti Iparművészeti Múzeumban, de ő az akkor regnáló kormány képviselőivel (kilencvenes évek közepe) nem volt hajlandó tárgyalni. A nagyváradi miniatúrfestő Balogh István munkáiból neki több volt, mint a megyei múzeumnak, amelyik gyűjtötte. Volt egy Szőnyije is.

Hozatott hát magának az NDK-ból egy Trabantot.

Pista bácsi, apám húgának a férje, Pityu unokatestvérem apja, apám sógora független, szabad embernek tartotta magát, és sohasem vonult. Sem május elsején, sem augusztus 23-án. Én imádtam vonulni. Boldogság volt találkozni évente apám ismerőseivel, kollégáival, talán barátai is voltak közöttük, akikkel csak az előző május elsején találkozhattam. Minden felnőttöz tartozott legalább egy gyerek, két gyerekhez is legalább egy felnőtt, férfiak.

A nők, az anyukák mintha máshol, más utcákban vonultak volna fel, sikátorokban, ki tudja hol, város melletti legelőkön. Szóval anyákat, boldog anyákat nem lehetett látni felvonuláskor. Egyszer annyira belefeledkeztem a felvonulásba, hogy a Török Ignác utcában (ma – már, akkor is – Progresului) a belváros felé menet nekifutottam egy (platán)fának, és az alig több mint féléves órám, amit születésnapomra (szeptember 9.) kaptam, röpityára tört. UFA (úefa), NDK-s óra volt természetesen. Kilenc-tizenkét éves lehettem, hát persze hogy sírtam, de a felvonulást akkor, abban az évben sem hagytam ki. A fát pedig ma is meg tudnám mutatni, meg is nézem magamnak, ötven év után is, amikor arra járok, most már külföldről, minden kivételes alkalmal. Csak a házak tűntek el, majdnem jó város, mert ugyan a házak nem, de a fák a Török Ignác utcában (ma is Progresului) megmaradtak.

Természetes érzékkel tudtam (!), hogy normális dolog megünnepelni a munka ünnepét. Az egyik legnormálisabb, hiszen ott van a nagyapám, aki énekelve ünnepli: *Itt van május elseje, énekszó és gyász köszönti őt. Tralla, lalala tralla*, vagy így: *Tírrá tárrára tirá*.

Munkás és munkáltató volt, amíg hagyták. Miért foglalkozott volna a hatnapos munkahéttel meg a nyolcórás munkanappal, a kötelezően kiadandó szabadságokkal, amit adni is meg kapni is kell? Kellett volna.

*

Ha egyszer együtt mehetnénk, a fiamnak mondom, Váradra, megmutatnám neked az utolsó előtti műhelyt, a nagyapámét. Esetleg el is énekelhetnénk azt a dalt, éljen május elseje. Be lehetne kukucskálni megint. Legutóbb még voltak ott munkapadok: gépek, és népek maradványai, ócska ruhadarabok harminc vagy ötven év után. Mellette van a Lemnul (magyarul: Fa) szövetség, ahol apám dolgozott. Így hívták a kezdetekben: Lemnul Szövetséget, aztán Coopertiva Lemnul lett.

Úgy jött létre, hogy az akkori iparosok a negyvenes évek legvégén vagy talán az ötvenes évek legelején összerakták, oda vitték be a szerszámaikat, gépeiket. Összerakták az államnak azt, ami a sajátjuk volt, de ekkortól már az övé, ha a szövetség is, az államé lett. Ettől lett szövetség meg állami. Nem csak ők, hanem a többi tehetős kisiparos is berakta azt, amije volt más-más iparágban. A cipész a ragacsot, a nyomdász a festéket, a kéményseprő a kormot. A Nagy, a Kiss meg a Kovács, na és apám apja, a Papp is a fia nevében. Románok akkor még nemigen voltak Nagyváradon, csak kommunisták, egyre többen. Akik beraktak, nem voltak párttagok, talán egyikük sem volt az, de a jövőben és a jövőjében hitt mind, a saját jövőjében mindenki, Váradon is, magyar és az a kevés román, ha kicsit vagy nagyon félve is. Főleg a magyarok bíztak. És féltek a múltjuktól.

A hatvanas években már nagyfiú voltam, fizetésnapokon meglógtam az iskolából, álltam a kerítés előtt, apám kihozta a fizetését, borítékban a kezembe nyomta, hogy már aznap, mielőtt ő hazaérne, legyen ételre (kajára) pénz, és másnapra neki is csomagolnivaló. A kölcsönkértet is visszafizettük minden hónap elején. Különösen tavasszal, nyáron és ősszel, amikor már nem maradt semmi a disznótorosból. Nem egyedül álltam ott, sokan álltunk, és

mind fiúk. Szégyelltük magunkat. Szégyellte mindenki magát a másik előtt. Idő előtt hazavittük a fizetést, hogy időben visszaadhassuk a kölcsönt.

*

Apám nem lett brigadéros, nem lépett be a pártba. A feleségével, ma már Ajuszi, erről sok-sok éjszakát végigvirrasztva beszéltek, én meg, a fiuk, hallgatóztam. Belépjen vagy ne lépjen be apám a Pártba. Ha belép, brigadéros lesz, ha nem lép be, nem lesz elég fizetése. Három gyerek. Ha nem lép be, marad, ahol van, a sok jó barátal, akikkel a szövetkezetet (a kooperatívát) megalkották, szülői, nagyszülői hozzájárulással. A gyerek sorsa sem egyszerű, amíg gyerek. Ezt mondogatták. Kis gyerek kis gond, nagy gyerek nagy gond. Akkor már tudták.

*

A gyerek azt hiszi, hogy a felnőtt soha nem volt gyerek, mert úgy viselkedik, hanem mindig, kicsi korától fogva felnőtt volt, és az is maradt. Aztán egyszer csak, olyan két- vagy háromévesen a gyerek mesélni kezd az ő jelenkori gyerekkoráról, merthogy múltja még nincs, és azt képzei, lesz még jövője, ezért hát mesélnie kell. A történet közben azonban rájön, hogy itt ül egy felnőtt előtte, akinek éppen mesél, és aki valamikor éppolyan gyerek volt, mint most ő. Jól el is csodálkoznak mind a ketten, a felnőtt is, de leginkább a gyerek, akinek a mese közben egyik pillanatról a másikra nemcsak története, hanem múltja és jövője is lett. Elakad a hangja. És akkor jön rá, hogy a felnőtt, aki az ő tulajdonosát játssza itt, az is gyerek, és tulajdon volt valamikor ő maga is, az ő nagypjának, nagyanyjának a tulajdona. Minden megoldódik az egyik fejben.

48

*

Nagy magyar volt! Áldott jó ember! Ritkán pofozott! Egyszer a focipálya mellett egy mestert! Az apám.

*

Van még egy épület, ami előtt, ha elmentünk, apám mindig köpött, anyázott, káromkodott. Különösen május elsején, amikor a Lemnul (Fa) Szövetkezetbe készülődtünk, hogy felvehessük a román nemzeti lobogót. Azt mondta, hogy a románok azt a munkát a nagyapámnak – a nagyapádnak – sohasem fizették ki. Ablakok, ajtók, nagy munka volt, ma óvoda, közel a Székesegyház, a Slauch kert, (Parcul Petőfi) elején, a sarkon. Legalább tizenkét ablak és harmadannyi ajtó! Nagyapám épületasztalos, apám bútorasztalos volt, de értett ahhoz is, amikor a méterárut számolni kellett. Busszal jártunk gyakran arrafelé, amikor a Rogériusz lakónegyedből ügyet intézni a belvárosba mentünk. Később sem lehetett vele megértetni, hogy nem a románok nem fizették ki a nagyapámat (a nagyapádat), hanem az új rendszer, a kommenisták. A román kommenisták, mondta erre ő. Ő ezt haláláig összekeverte. A románok a kommenisták, ma is azok lennének, a magyarok csak mennek utánuk. Ha élne. Ha élne, se élne.

Érthetetlen, hogy a mai napig éppen ezt az épületet, nagyapám utolsó előtti műhelyét a mai nagypiac mellett miért nem bontották le, miközben a környezetében mindent. Május elsején minden évben fejből még mindig ott vonulunk. Abban a térben szedjük össze és rakjuk vissza a román nemzeti zászlókat a teherautókra vagy a műhelyek portáira.

Költözünk

A Hattyú utca 6.-ból a Rogériusz lakótelepre. Tizenegy-tizenkét éves vagyok, csak később tudom meg, hogy (nem) ezen a napon halt meg Gheorghe Gheorghiu-Dej, a románok puhakezű Rákosija.

A Hattyú utcai lakás szoba-konyhájában akkor már öten laktunk. Apám munkahelye, a Cooperativa Lemnul faipari szövetkezet, lakást utalt ki neki azzal, hogy cserébe a vállalatnak adja le a Hattyú utcait. Igen ám, de időközben ez a lakás magántulajdon lett, vagy már az volt korábban is, át kellett játszani a tulajdonost, Tarjánékat, de legalábbis titkolni előttük a lakáscserét.

A költözés reggelén megérkezett a szövetkezet által a helyünkre költöztetett új lakó, apám egyik munkatársa, teherautóval, rajta az ő bútorai, s ahogy azt lepakolták, azonnal pakolták rá a teherautóra a mi bútorainkat. Egy szekrény le, egy másik azonnal a helyére, egy hencser le, egy fel a platóra, és így tovább. A „házinéni” az udvarban lakott, mi a kapu alatt, mire rájött, mi történik a háta mögött, és a férjét is értesítette, már ki- és fel voltunk pakolva. Jól kibasztunk velük az állam és a szövetkezet nevében. Megérdemli az a sváb, rikoltották a szomszédok. Úgy hívták, Tarján. Tarján Annát, az Anikót többször meglestem, matatott a kezével, egyszer pedig az udvaron egy lavór vízben megfürösztött. Én lettem számára a Hattyú utcai kölyök, ő sokkal közelebről lesett meg.

A teherautó tetején utaztunk a Rogériuszra, ami ma gyalogosan sem tűnik nagy távolságnak, akkor egy vakációs kirándulásnak felelt meg, integetéssel. Amikor anyámnak ezt felnőtként elmeséltem, azt mondta, ebből a házinéni átverésén kívül semmi sem igaz, ne hazudozzak összevissza, hiszen decemberben költözködtünk, ő pontosan emlékszik, mert a gáztűzhely beszerelése akkor történt, '65 márciusában.

Fáskamrás, budi az udvaron lakásból kétszoba-konyhás, fürdőszobás (még víz minden szombat), előszobás, kiskamrás földszinti apartmanba, blokklakásba érkeztünk. Behurcolkodtunk – és sokáig üres maradt a fejemen az új lakás.

Még azon a napon, de legkésőbb másnap, apám megcímzett postalapokkal a postára küldött. Természetesen azt sem tudtam, hol keressem, de megnyugtató, ő sem tudja, kérdezősködjek, itt fogunk lakni. Nem emlékszem, hogy kérdezősködtem-e, de egy kocsmára, ami visszafelé szembejött velem, arra igen. Előtte – most már tudom – fröccsös pohárral a kezükben álltak férfiak. Meg egy nő. Az egyik férfi kezében hegedű, vonóval. Veszekedtek. A nő ismételte: „Úgy mondom, hogy mindenki hallja: azért bűdös a szád, mert kinyaltál.” Az összes férfi röhögött, csak a hegedűs nem röhögött. A nő meg, miközben mondogatta, mindig nagy nyomatékkel előrehajolt... Meggörcbült és előrehajolt. Nem biztos, hogy az ital hatására, talán, gondolhatam akkor, hanem úgy általában a férfi iránti tiszteletből.

A lakótelep az Aluminei utca végében épült, ide költöztünk mi Gheorghe Gerorghiu-Dej halálának napján vagy annak környékén, 1965. március 19-én, anyám szerint előző év decemberében. A kerület város felőli részét, ami az Ősi telep falusias hangulatára is hasonlított, akkor még nem bontották le teljesen, de már hozzákezdtek. És egészen közel folyt a Körös. Itt mentem hazafelé, vissza a postától, amit nagy valószínűséggel megtaláltam a folyó meg a régi házak közötti útszakaszon. A kicsi házak ablakai nyitva voltak. Innen-onnan szomorú zene szűrődött ki, televízió akkor még nincs, vagy csak nagyon keveseknek mégis, és délután nincs adás. Az egyik lakásban híreket hallgattak. Az az érdekes, hogy a nyelvre nem emlékszem. De arra igen, hogy a hírekben ismételten bejelentik: az új vezetőnk, a Román Kommunista Párt megválasztott főtítkára a fiatal Nicolae Ceaușescu. Az emlékeket összemosisom, majd csak olvasmányaimból derül ki, hogy napok teltek el, amíg Ceaușescut „megválasztják”.

A brigadéros

A Rogerius lakótelepi panellakás két egymásból nyíló szobából, konyhából, fürdőszobából vécével, kamrából, két előszobából állt a földszinten. Az ablakok alá az apám árnyékos kertet varázsolt, télen is színes bokrokat, rózsákat ültetett, előtte napokon keresztül talicskaszámra hordta el a későbbi kertből az építkezési sített. Virágföldet hozatott – az első infarktusa előtt.

Mi, gyerekek, a hátsó kishálószobában laktunk, szüleink hálószobáján, ami egyben a nappali szerepét is betöltötte, jártunk át, ha a konyhába mentünk.

50

Ekkor még nem nagyon járunk át, csak nappal, de a két szoba közötti apró előszobából hallgatózunk. Legfeljebb, tizenkét-tizenhárom éves vagyok.

Nem alszanak, halkán, suttogva beszélgetnek. Anyám újra és újra ismétli: te tudod, fiam. Te tudod, fiam. Apám kitör, suttogva kiabál.

– Mindig ezt mondd! Mindig ezt: te tudod, fiam. Nem tudom, értsd meg, nem tudom.

Apámból, aki kiváló műbútorasztalos hírében állt (akinek az apja nem állt kiváló műbútorasztalos hírében, mert épületasztalos volt), és a munka szervezésében is részt vállalt – mint később megtudom –, brigadérost akart csinálni a szövetkezet, a cooperativa vezetése, akikkel amúgy jó, szinte baráti kapcsolatot ápolt halálukig, haláláig. A Fa Szövetkezet alapításában a nagyapámtól kapott szerszámokkal, kisebb gépekkel ő maga és bátyja, a keresztapám, Karcsi is részt vett. A városban az épületasztalos nagyapám műhelyét nemcsak a kőművesek, hanem a bútorasztalos-szakma minden ágazata ismerte. És hogy el ne felejtsem: a Fa Szövetkezet választott vezetői (és dolgozói) ekkor, a hatvanas évek közepén, még mind magyarok. Csapó, Kovács, Tornaszegi, Weisz, Helmeczy. Csobán, később Ciobotariu, a szak-szervezetis.

Jól hallgatóztam: egy feltétele volt apám brigadérosi kinevezésének: lépjen be a pártba, úgy, ahogy a többiek már az alapításkor, vagy rögtön az után. De hogy léphetett volna be, ha az ő apjától az ipart (az iparendedélyt) a románok évente-kétévente vették el, és kényszerítették visszavonulásra. Utolsó munkáját, amit az állam, a város rendelt meg, ki sem fizették. Ahány-

szor autóbuszon, még idősebb korában is a belváros felé utazva arra jártunk, mindig mutatta: nagyapádé abban az óvodában az ajtó, az ablak. A románokra haragudott, nem a kommunistákra.

Szegényen éltünk. Hónap végén – szó szerint kellene értenie annak, aki tudja – kenyérhéjon, igaz, olajba mártogatott kenyérhéjon, amit kisebb vászonzsákba gyűjtögettünk, hogy majd kilóját 25 baniért eladjuk a „falusi tejesnek”, aki Ósiból jött minden második reggel faputtonnyal a hátán. Annuska Ósiból jött gyalog, és ha Annuskának hívták is, román volt. Hacsak be nem penészedett a kenyérhéj, elvitte. A penészes kenyérhéjat ingyen vihette el. Vigye, aztán majd hoz valamit. Ezt, a nem penészeset dézsmáltuk meg mi, gyerekek, olajba mártogatva ettük.

A brigadérosság státusza jelentős fizetésemeléssel járt volna, de apám, akinek az apjától akkorára már sokadszor elvették a dédapámtól örökölt kisiparát, nem hajlott. Nem hajlott, de vívódott. Tudta, mi a helyes, mi lenne erkölcsös, de nem tudta, hogyan szerezzen belőle erényt, esetleg előnyt is. Apám az apjával szemben, aki minden államosítás után újra kezdte, nem teheti. Nem lépett be, nem lett brigadéros. 1985-ben, ötvenkilenc évesen meghalt, még mielőtt haszna lehetett volna a pártonkívülségből.

Igazságtalan vagyok, hogyne lett volna belőle haszon: infarktusa után együtt járt horgászni éveken át azokkal, akik szívesen beléptették volna maguk mellé a pártba. Tőlük tanult meg horgot kötni, szákolni, na meg azt is, hogy ha nagy a meleg, egy idő után nem szabad vízben tartani a fehér halat, a keszegféléket. Kivették a partra, kibebezték, és friss fűben árnyékban tartották hazáig. Gyerekként oldalkocsis motorral engem is elvittek magukkal horgászni. Később Daciával, azzal a kocsival, amire azoknak a brigadérosi, csoportvezetői fizetésből tellett. Meg abból, ami a párttagsággal – jutalom, kitüntetés, közös üdülés – járt.

Nemzetközi nőnap, március 8.

Vannak rossz emlékeim is. Március 8-át, a nők nemzetközi ünnepét a románok nagyon szerették megtartani. Mindent beleadtak. Titok számomra, hogy miért. Hacsak nem azért, mert újabb alkalom a férfiak számára a munkahelyi berúgásra, amikor bocsánatosan azokat a nőket is meg lehet tapogatni alul-felül, akiket év közben semmiképpen.

Egy ilyen nemzetközi március 8-án ránk szakadt éjszaka a víz. A felső szomszéd, egy rendőr és vámos házaspár nőnapot ünnepelt, sok vendég volt, egész éjszaka nem tudtunk aludni tőlük, apám szentségelt, fel akart menni hozzájuk, anyám csitította.

Berúgtak, hajnal felé ott fent valaki ráült a radiátorra, az leszakadt, és hozzánk folyt le az első emeletről a víz a földszintre. Mire leért, már langyos volt. Abból töltöttem én néhány kancsóval az Orion rádióba, amikor apám nem látta, mert éppen a vizet merte ki a lakásból a lépcsőházba. Boszszú és érdek volt, mert hiába könyörögtem neki, apám nem akarta nekem adni azt a varázsszemű csodát, amelynek alkatrészeit szerettem volna beépíteni amatőr rádiómba. Gondoltam, itt az alkalom, rásegítek, hogy majd

rádióamatőrködhessek a lámpáival, fix és mobil kondenzátoraival. Akkor még ilyenekből szerelgettük az amatőr adóvevőinket.

Amikor már nem izzott az Orion varázsszeme, másnap, nekem adta. Talán könnyezett is az aktushoz. Ötvenhatban, jó húsz évvel azelőtt ezen hallgatta a Szabad Európát. Előtte minden este az ablaktól kissé előrébb, a szoba felé húzta a hokedlit, amelyen a zöld szemű Oriont tartottuk, hogy ne hallgatóz-hasson ablakunk előtt az utca. Mindenki ugyanazt a rádiót hallgatta, csak máshol.

Magyari magyarok

Buszokkal meg egyénileg jöttek. Kávét, Amo szappant, szalvétát, vécépa-pírt, fogkrémet, fogkefét, kotont meg fogamzástgátló tablettát hoztak. (A ko-tont kilukasztották, hogy szaporodjon a magyar, de ez ma is így van az autó-pályák melletti parkolók shopjaiban.) Nagyon sok minden mást is hoztak, például rendelésre gumi- és pillanatragasztót, újságot, könyveket, vécében már ronggyá olvasott női és férfimagazinokat. Hajpántot, zoknit, gatyát, bugyit, szempilla-kenceficét, olajat, cukrot, babot, csirkehúsnyesedéket, író-gépbe szalagot, csillagszórót, gyertyát, naptárat, csókot. Mindenféle dezodort, fodrászati megrendelésre fésűt, bajuszkötőt, hajlakkot. Menyasszonyi ruhát és ízesített fogkrémet, fogínyre tervezett fogkefét. Gyerekcipőt, mind-egy, milyen méret, belenő. Sapkát, kendőt. Hűtőládában jégkockákat is. Cérnát, gombot, csokoládét, rágógumit, kávéból nagyon sokat. Szokol rádiót, elemet bele. Spárgát, zsinórt, önakasztásra alkalmas kötelet. Szarvasmar-habógést kazettás magnószalagon. Bibliát nem, azt elvették volna a határ román, később már előtte, a magyar oldalán is. (Elővigyázatosságból, hogy „megelőzzék a bajt.”) Hoztak mindent abból is, ami már nem kellett nekik, mindenféle kacatot, a magyari magyarok.

52

Kitörtek Nagyváradon a debreceniek a turistabuszokból, megrohanták a kapualjakat, műanyag szatyrokból, táskákból, bőröndökből, zsebből árulták a cuccot meg a cuccost. A berettyóújfaluiak is. Rábeszéltek minden felesleg-re. Egyformán beszéltek, szeretetet meg kiskereskedelmi szolidaritást em-legettek, aminek megvan az ára, magyarok vagyunk.

Szégyelltek, anyám mégis mindig vásárolt, ami miatt az apám állandóan veszekedett vele. Szégyellld magad, nekem nem kell semmi azoktól! Egyszer például kotyogót vett az anyám, kávéfőzőt. Ezt, és ezeket, akárcsak a kávé-t a magyari magyaroktól az egyik belvárosi kapu alatt.

Tele volt seftelő kapualjakkal a város, a nyugati Rogériusztól a legkeletibb Kolozsvári útig. Megálltak a buszok egy parkolóban, nagyáruházak még se-hol, és dőlt rájuk, a magyari magyarokra a magyar meg a román bentlakók tömege. Köztük, nem csak a tömegben, én. Chewing gum, chewing gum. Kidobták az ablakon a koldusoknak. A magyari magyar csencselő turisták a nem magyari magyar koldusoknak.

Gyerek voltam én is, vagy még az se. Koldultunk? Koldultunk, a magyari magyaroktól! Találjuk ki, vagy tudjuk is. 1965-66? 1968 a vége.

Biztos, hogy hatvannyolc előtt, mert hatvannyolcban már annyira sem szeretjük őket, mint azelőtt, és nem számítottunk rájuk. Mi, nem magyari

magyarok, a magyar magyarkat nem szerettük. Anyám mondja, a későbbi Ajuszi, hogy nem szeretjük őket azóta sem, hiába itt lakunk már náluk, és nálunk huszonöt, harminc, negyven éve a magyar magyarknál. Nem jó emberek. Veszekedősek. Nekik mi még a villamoson is románok vagyunk. Szégyelltük, hogy magyarok vagyunk, és büszkéek voltunk arra, hogy a magyar magyark nélkül vagyunk azok. Szégyelltük, hogy nem engedik át a magyarok a csehszlovákokat a román–magyar határon 1968-ban, hogy hazamehessenek. Sem Borsnál kocsival, se Biharpüspökinél vonattal.

Akkor éppen nem jöttek odaátról, de mehettek a magyar magyark oda, vissza. Visszamentek. Nem csencseltek, visszamentek. Haza. A csehszlovákok maradtak, mert a magyar magyark nem engedték be őket, csak a csencselő magyar magyarkat. Haza. Egészen a rogeriuszi lakótelepig maradtak, nyolc kilométer csehszlovák kocsisor a határtól a városig, ahol a román állam, Nagyvárad városa sátortáborba vert nekik, látványosan az út menti parkokban, a panelházak és a tömbházak közötti parkok közé, a nemzetközi út mentén.

Büszkén vittük, mi, nem magyar magyar gyerekek, a csehszlovák gyerekeknek a teát. Tizenhárom éves vagyok éppen. Körülbelül. Majdnem pontosan akkor. Nem jó magyarnak lenni ebben a görgetegben – nem gondoltam, éltem. Szóval, nem jó! Miért nem engedik át magukon a velünk csencselő magyar magyark a csehszlovákokat, akik a nem magyar magyarknál rekedtek a csencselő Romániában?

Luboš

53

Csak neki volt bőr futball-labdája, meg fekete hajú, tizennyolc éves nővére, akinek a melle fiatal kecske tőgyére meg egy bizonyos szőlőszemre emlékeztet ma is. Rányítottam véletlenül, méricskélte magát a Lubošsal közös szobában a tükör előtt. Bimbója szinte egész mellének testét kitöltötte. Nem lila volt, és nem rózsaszín, amilyenek, mint később olvastam, lennie kellett volna, hanem olyan igazi sötétmell- és világosbimbó-színe, amilyenel csak jóval később találkoztam, boldog meg boldogtalan úrfikoromban. Mint a félig érett naspolya bőre, tövissek nélkül.

Az édesapja a nyugati határ felőli hőerőmű egyik csehszlovák technikusa vagy mérnöke volt. A román állam ezekben az években a magyar–román határ közlében iparosított, épített hőerőművet, cukorgyárat, timföldüzemet, azaz alumíniumkombinátot, ahogy a környékbéliek nevezték. Az iparosítás jegyében a mezőgazdaságot fölszámolták, maradtak a háztáji kis kertek, és az ipari negyed mintha a határvédelmet is szolgálta volna. A Moldvából, Olteniából betelepített, kizárólag román munkások és családjaik villámgyorsan lakáshoz jutottak, ezzel pedig alig néhány év alatt megváltoztatták a város és környéke etnikai összetételét.

Luboš édesanyja jól beszélt magyarul, magyar is volt talán, de ezt sohasem vallotta be, megkockáztatom: már az övéinek sem. Érsekújváron laktak, onnan költöztek nyaranta Nagyváradra ezerkilencszázhatvannyolc augusztusáig több éven át minden évben, amíg meg nem szállták őket a magyar magyark, is. Éppen tizenöt éves készülök lenni a megszálláskor.

Nyáron megérkezett az apához a család, amikor hazautaztak, Luboš anyukája kilószámra vitte a lisztet, jobb, mint a csehszlovák. Luboš tízenhárom-tizennégy éves lehetett, komoly korkülönbség.

Kemény, fűzős bőrlabdája, egyáltalán bőrlabdája csak neki volt, ha leeresztett, napokig nem használhattuk: nem volt pumpavég, ami illeszthető lett volna abba a szelepbe, kigyalogoltunk a benzinkúthoz, ahol szelepet cseréltünk, és pár maszek lejért a kompresszorhoz csatlakoztatva levegőt eresztettek bele. Kínlódtunk. Aztán hoztak szelepet is meg csehszlovák pumpát is.

Luboš, ha úgy döntött, leereszkedett a negyedikről, és hozta a kezdetben kopásmentes, sárga focilabdát. Kemény bőr volt. Igazából mégsem ezért nem szerettük, hanem a fűzője miatt, ami, ha eltalált, vagy telibe találtad, nagyot ütött. Fejelni, fejjel megütni a bőrfűzőes lasztit, úristen! Ne fejeld bele! De mégiscsak bőr, és igazi focilabda, amit addig közlőről sose, még kirkatban sem láttunk, nemhogy bele is rúghassunk. A színe sárga.

Ha úgy döntött Luboš, nem jött le, az emeleti erkélyről kóstálta a rá varakozó csapatot. Ha mégis lejött, de majd meccs közben úgy döntött, elege van, ha megsértődött, hóna alá kapta a labdát, és hazament. Kiszámíthatatlan volt. Ha igazágtalanságot vizionált, ami focipályán még gyerekfoci esetében is a valóság maga, hisztérikus rohamban tört ki, fölkapta a sárgát, és egészen a negyedikig rohant, majd a teraszról üvöltözött. Nem értettük a nyelvet, csak azt láttuk, hogy haragszik, és már nem szlovák, hanem tót.

Hatvannyolcban, Csehszlovákia augusztusi lerohanásakor is éppen ott, Nagyváradon nyaraltak, a rogeriuszi panelerdőben, blokklakásban, a negyedik. Állt a román tengerről a hír hallatán hazafelé tartó csehszlovák kocsisor egészen a lakónegyedig. A város sátrakat, lepedőket, vizet hozott a kétségbeesett, leginkább többgyerekes, kint rekedt megszállottaknak. Kisebb sátorváros lett a Rogériusz lakótelep körüli park. A magyar rendszámú kocsikat továbbengedték a határon, a lengyelek és a csehszlovákok azonban százával, talán ezrével is a román határon belül maradtak, kint rekedtek. Luboš anyja a román lisztből süített naponta pogácsát, és vitte a kocsisorra. Az ezerkilencszázhatvannyolcas bspájzolt lisztből bizonyosan nem vitt haza Érsekújvárra semmit. Luboš tizennyolc éves, sötét fekete hajú nővére pedig mutogatta magát a tükörben, ahányszor csak fölmentem hozzájuk szégyenkezni.

Szégyelltem magam abban az egy-két hétben, és mindent megbocsátottam Lubošnak, amit a foci, a barátság és a magyarságom ellen elkövetett azelőtt. Jobb lett volna akkor románnak lenni. De hát az nem lehettem, és azóta sem lehet, pedig hát megszállás van azóta is. Nálunk.

A marseille-i Csehszlovákia–Magyarország (4-1) mérkőzés előtti budapesti (1969 május, tavaszi vakáció) együtt néztük nálunk, mert ők, mint vendégmunkások, nem foghatták Romániában a magyar televíziót, talán tiltva is volt nekik, de ez csak mai emlék. Magabiztosan, könnyedén nyertünk kettő nullára Budapesten. Végigüvöltöttük a mérkőzést. Apám, az ő apja, Luboš meg én. Kikísértem őket. A lépcsőház előtti járdán Luboš sípcsonton rúgott. Prága nem Budapest – ennyit tudott mondani magyarul. Ott lesz a visszavágó. És igaza lett. Prágában magabiztosan és könnyedén hoztuk a döntetlent, miután 3-1-re vezettünk. A FIFA menet közben megváltoz-

tatta a szabályokat, egyenlő pontok esetén a két csoportelsőnek harmadik meccset kell játszania. Marseille-ben játsszuk azt a mindent eldöntő 4-1-es harmadikat, és bebizonyosodott akkor az is, hogy Marseille sem Budapest. Azaz mégse mindent Párizsban veszítettünk el, de jól jött nekünk a minden elvesztéséhez Marseille is (Muhi, Mohács, Trianon, Marseille), ahonnan még mindig, máig hallhatóan üvölti Szepesi: „Jönnek a csehszlovákok! Jönnek a csehszlovákok! Jönnek a csehszlovákok!” Szentmihályi pedig bevédi harmincöttről. De előtte már Koppenhágában sem jutottunk ki arra a vébére, amelyikre azóta se.

De én meg Luboš akkor, a lépcsőházunk előtt, ahol az első mérkőzés után sípcsonton rúgott, ezerkilencszázhatvankilenc májusában még nem tudhatuk, mi lesz a vég. Hátravolt a prágai visszavágó augusztusban, csaknem pontosan Csehszlovákia megszállásának évfordulóján. Amire a román testvéreink nemet mondtak, mi meg, nem magyarai magyarok, ott maradhatunk befürödve. Az évfordulóra is.

Az apja csitította (Ne, Luboš, ne!). Ezerkilencszázhatvankilencben, ami hatvanhét évvel ezelőtt volt, csaknem egy évvel van, és félnek a magyarai magyarok, hogy majd jönnek tüntetni a csehszlovákok az egy évvel korábbi megszállás miatt Budapestre. De nem mentek, és én ezt nem akkor, hanem most tudom.

Annyiban maradtunk, hogy majd mindketten kiesünk. És kiestünk mind a ketten, de megmarad Csehország és Szlovákia.

Demkó bácsi

Magyar történelmet a romániai iskolákban nem tanítottak, a gimnázium harmadik évfolyamának *Világtörténelem* tankönyvében Magyarország, a magyarság történelme egy oldalt kapott egy fél oldalt kitöltő fényképpel. Az általános iskola nyolcadik évfolyamán és a gimnázium negyedik évében Románia történelmét román nyelven tanították a magyar tannyelvű iskolákban, osztályokban két teljes féléven át. Románia történelméből kötelező volt érettségi vizsgát tenni.

Demkó bácsi egészen alacsony ember volt, és bátor, mint a kicsinyek. Magyar irodalmat tanított, ami nehezen képzelhető el történelmi háttérismerek nélkül, ő nem is tudta anélkül megtartani. Amikor úgy gondolta, hogy elérkezett az ideje, kinézett a szemüvegéből, és szükséztlenül azt mondta. „Zárójel!” És elkezdte. Jegyzetelni nem engedett, elvárta – elvárta? megkövetelte –, hogy a ceruzát tegyük le a kezünkből. Tizenheten voltunk az osztályban, ebből hét fiú, tizenhét ceruza koppant egymás után az asztalokon, géppuskaűz-sorozat tompított hangját hallatva.

Amikor Demkó bácsi befejezte történelmi felvilágosításunkat – mondjuk Vitéz János és Janus Pannonius kapcsán Mátyás király udvaráról, és a trónöröklés belső harcairól, az egyház szerepéről ebben, Ady trianoni döntést elővetítő víziójáról –, letette ő is a töltőtollat, és nagyjából negyedórára elhagyta az osztálytermet. Azt, hogy az iskola épületéből is kilépett, csak sejtettük, a Gong műintézmény, ahova akkor még be nem tehattük a lábunk, éppen a gimnázium főbejáratával szemben, 11 órakor nyitott. Amikor viszsztatért, erős rumszagot árasztott.

A számtalan feljelentésről csak jóval később szereztünk tudomást. Hogy ezekben a rumok elfogyasztása is szerepelt-e, vagy csak a tantervtől jelentősen eltérő szemléletű magyar irodalomóra, nem lehet tudni.

De feljelentették őt akár azért is, mert ha nem is volt kötelező olvasmány, elvárta, hogy a nagyváradi diák alaposan ismerje Dutka Ákostól *A Holnap városát*, Emőd Tamás verseit, Nagy Endrétől az *Egy város regényét*. Adyt az irodalomtankönyvek is megemlítették, különös tekintettel az Octavian Goga Madách-fordítóhoz, illetve később, Ady halála után már fasiszta miniszterelnökhöz fűződő baráti („baráti”) kapcsolatára.

Demkó bácsi Gogára soha nem tért ki, de az terjedt a családjáról, hogy amikor a románok a háború végén visszatértek, a református lelkész testvérét felakasztották. Lehet, hogy nem igaz.

Latinóra

Humán tagozaton kötelező nyelv volt a latin, amit a 2-es gimnáziumban Vonház bácsi tanított. Idős ember volt, a nyugdíjkorhatáron túl, valamikor egyházi tanító. A református templom udvarán, a középiskolával szemközi házban lakott, lehetett valamilyen egyházi funkciója is. Az első emeleti osztályterem egyik ablakából erre az udvarra láttunk. Ősszel a „tanár elvtárs” heteken át hasogatta a tűzifát a diófa alatt. A hasábokat kosárba dobálta, vagy ölben hordta be a szemközi fáskamrába, aztán jött megtartani a latint.

Aluszékony ember volt, betegségekkel küszködhetett. A számára passzív időtöltéssel járó feleltetés közben mindig elaludt.

56

Kicsi osztályterem volt a mienk, három, egyenként három-három tanulóasztalt magban foglaló padsorral, a tanári asztal az első sor középső padjával közvetlenül érintkezett. Ebben a padban ült Mohácsi Laci, karnyújtásnyira kedvenc tanárunktól és az osztálynaplótól. Ha valamelyik tanár felelés után nem akarta a jegyet közölni, Mohácsi, anélkül, hogy különösebben kiemelkedett volna a székéből, megleste, és azonnal közvetítette is: 4-es, 5-ös, 9-es. Vörösváry biológiatanár 10-est senkinek nem adott, az orvosira készülőknek sem. Azt mondta, az egyes-egyedül neki jár. Egy-egy ki nem érdemelt magasabb osztályzat után hiába tette hozzá márciusban is, hogy „legyen karácsonyod”, nem volt jó ember. Előfordult, hogy Mohácsi belelapozott az osztálynaplóba, előre, hátra, kedve szerint keresgélt benne, amikor a tanár az osztálynak hátat fordítva, a táblára írt. Kapott is ilyen feladatokat. Nézd meg, mit írt be nekem Vörösváry, nézd meg, mit írt be nekem Szilágyi, mit írt be Hornung, a némettanár.

Vonház tanár elvtársat az alvásából két esemény ébresztette fel: ha felelés közben elakadt, elhallgatott, elnémult a diák, vagy ha lecsúszott az orráról a szemüvege. A némaság, a csend, a szemüveg lefelé mozgása felébresztette. Mohácsi Laci feladata volt, hogy mielőtt ez megtörténne, visszanyomja a helyére a pápaszemet. Mohácsi ezt minden kényes alkalommal meg is tette, eltalálva a tanári ornyerget.

Csúszik lefelé a szemüveg, az osztály feszülten figyel. Csúszik, csúszik, csúszik. Még mindig csúszik. Mohácsi kiemelkedik a székéből (már akkor pocakos volt), féloldalasan ráfekszik, rákönyököl a tanári asztalra, másik

kezével átnyúl a zizegő papírok fölött, kinyújtja mutatóujját, és vár. Viszszanéz ránk, és még mindig vár. Aztán Vonház bácsira, és még mindig vár. Amikor a szemüveg Vonház tanár elvtárs orra hegyénél tart, Mohácsi egészen apró mozdulatnyit még kiemelkedik. És mintha nem is tenné, lassan visszatolja az orrnyereg felső csücskébe a szemüveget. A fiúk mosolyognak, a lányok sikítanak. A zaj nem ébreszt. Ez az a produkció, amely meghozza életük első, de majd rendszeresen provokálható orgazmusát. Ha latinórán Mohácsi az osztályteremben van, minden, ami várható, be is következik.

A latin heti két vagy három alkalommal többnyire utolsó az órarendben. Mohácsi vidéki fiú, szeret a korai busszal hazaindulni. Ha a lányok könyörgése sem marasztalja, akkor a feladat sem egyszerű: a felelőnek állandóan beszélnie kell, hallatni a hangját, különben Vonház tanár elvtárs felébred, még mielőtt lecsúszik orráról a szemüveg. És a két férfi okozta öröm is elmarad.

Mindegy, milyen nyelven beszélsz, csak hallja a hangod. Legtöbbször Petőfi szavaltak a latinórán magyarul, az tutira bejött. Pataki Mark Twain *Taligájából* mondott fel részletet, Czene Magdi, aki román nyelvtanárnak készült, igéket konjugált, Benedek Feri a napilapból idézett rendszeresen, hogy tájékoztatva legyünk szeretett vezérünk, Csucsészku minden előző nap megtartott nagygyűlésének tapsviharos fogadtatásáról.

Halandzsaszöveggel csak a nagyon bátrak próbálkoztak, hogy Vonház tanár elvtársat (aki úriember volt) álomban tartsák, azok a fiúk, akik egyéb érdemekre is pályáztak. Mert a lányok sikolya a halandzsaszövegelés alatt sem maradt el teljesen, csak a kórus ereje szelődött hozzá a mutáló férfi-hanghoz.

57

Muttermilch

Simon bácsi volt a némettanárunk, magántanárunk otthon. Egy-két-három éven át, heti két alkalommal járt ki hozzánk a belvárosból az Aluminei 47.-be. Apám akarta így, hátha történik velünk valami, többre visszük, mint ő. (A hegedűt is ebbéli meggyőződéséből vehette nekem. Hegedűórára jártam Boda Boriskához, amíg egyszer csak előadásunk közben, éppen cintányéros voltam, le nem égett a tanár néni tanodája a Nagy Sándor utcában. Vagy valami más, talán a színház gyulladt ki, ami miatt megszűntünk hegedűművészek lenni már kisiskolás korunkban.)

Hétköznapi is volt németóra, nemcsak vasárnap. Egyszer a kulcsot is eldugtuk, hogy ne tudjunk a lakásba bemenni, maradjon el.

Ülünk a panellakás konyhájában négyen: Lody húgom, Romeo, Simon bácsi meg én. Romeóról még nem tudjuk, hogy majd kivándorol a szüleivel Nyugat-Németországba, az egy később kiderülő titok, miért kell neki a németet olyan szorgalmasan tanulnia.

Simon bácsi gyakran elmesélte, hogyan házasodott. Ezzel kezdődött a németóra magyarul.

A Nagy Háborúban altisztként szolgált, ott tanulta meg a németet, az osztráknak a katonai konyhanyelvét. Beállt a front egy folyóparton. Egyik oldalon az osztrák-magyar, a másikon az olasz gyalogoscsepapatok. Lehetett

jelentkezni: átúszod a folyót, hozol egy „nyelvet”, kapsz néhány nap eltávozást. Simon bácsi, akkor Soldat Simon, jelentkezett, és át is hozott egy „nyelvet” a folyón. Ő meséli. Tíz nap eltávozást kapott. Nem először. Itthon, a második napon kinézte magának azt az úrilányt, aki nőrsz társaságában a Körös-parton a Vitéz utcai híd környékén sétált. Megkérte a kezét. Ott, azonnal. Aztán majd a szülőktől is megkérte. Addig semmi. Megkapta. Az aktuálisan meghosszabbíthatta az eltávozást, majd azonnal vége lett a háborúnak. Az ezerkilencszázhatvanas évek végén, de majd a hetvenes évek elején is boldog házasságban éltek. Galambok voltunk, galambok vagyunk, mondta gyakran.

Ha vasárnapra esett a németóra, mindig délelőtt. Apám, ha éppen nem fusizott nagyapám bútorasztalos-műhelyében, eléje tett egy stampedlis poharat, majd töltött a pálinkából. Ezzel kezdődött a panelház konyhájában a németóra. Simon bácsi két ujjá közzé vette a poharat, apám nemkülönben, de ő inkább mégis három ujjal fogta. Simon bácsi akkor már ült, de erre az aktusra felállt konyhai tanulóasztalunktól. Koccintottak. Apám lehajtotta, inkább ledobta azonnal. Simon bácsi azonban várt, nézegette, majd, mielőtt az ajkához emelte volna poharat, monarchikusan felkiáltott:

– Muttermilch! – és szép lassan legurította.

A Decsebál utcát akkor még mindenki Vitéz utcának nevezte, pedig már Decebal volt. Simon bácsi a feleségével a híd előtti utcában lakott, a kispiac mellett. A ház ma is él, de nem lakik már benne senki azokból.

58

Romeo német lett, garantáltan jobb német, mint amilyen román lehetett volna otthon, ugyanis ha Simon bácsi kikérdezte a korábban biflázásra kiadott szavakat, és nem jutott azonnal eszébe a válasz, a húgom, Lody azonnal kibökte, Romeo pedig kis idő után sértetten azt rebegte:

Tudtam, csak elfelejtettem.

Disszidáltak, ő volt életem első disszidense, akiről már gyerekként felfogtam, mit jelent hazát hazáért hagyni el.